

1947 A (T) 505

İKTİSATTA İNKİLÂP

(TÜRKİYEDE İLK KOOPERATİFÇİLİK KİTABI)

— III —

Yazan : A. Cevat EMRE
Sadeleştiren : Mustafa CURA

Robert Owen
(1771 — 1858)

Çıraklığı, ilk teşebbüsleri, fabrika müdürlüğü, Felsefe ve Edebiyat Derneği'ne girişi, Lanark fabrikaları, İlk iktisadi yenilikleri, Çocuklar hakkında uyguladığı eğitim usulü, son girişimleri, öğrencileri.

İngiltere'nin Nord Wals (Buton) kasabasında 14 Mayıs 1771 tarihinde doğmuştur. Bir saracın oğludur. Okul hayatı çok kısa sürmüştür. On yaşında okulunu terk ederek kumaş satan bir mağazaya çırak olarak girmiştir. Onsekiz yaşına kadar Stamford, Londra ve Manchester mağazalarında çalışmıştır.

Gayet zeki, canlı, çalışan, kanaatkâr ve öğrenmeğe son derece istekli idi. Bütün boş zamanlarını da kitap okumağa verirdi. Bir mağazadan başka birine gitmesi daha yüksek bir ücret ve daha kolay bir iş bulmak için değil, belki yeni yeni şeyler öğrenmek, faydalı bulduğu yeni yeni bilgiler kazanmak için idi. Hattâ kendisinden memnun kalan işverenler ücretini arttırmak suretiyle kendisini alkoymağa çalıştıkları halde o daima öğrenmek, daima fikren yükselmek sevdasına uyarak yerini değiştirmekte devam etmiştir. Hep yeni buluşların inceliklerini ve

özellikle yukarda sözü geçen Mull Genny makinesinin kullanılmasını, pamukların nevilerini ve cinslerini öğrenmeğe, anlamağa çalışıyordu.

Onsekiz yaşında iken kardeşinden 100 lira ödünç alıp, kendisine bir de ortak bularak küçük bir fabrika açtı. Bir yıl sonra ortağından ayrıldı ve kendi başına üç işçi ile küçük bir tezgâh kurdu. Bu tezgâhta eğirdiği ipliklerden bir yılda net 300 İngiliz lirası kazandı (36.000 kuruş).

Artık kendine çok güvenir olmuştı. Daha büyük işlere atılmak hevesini yenemiyordu. Manchester'de büyük bir fabrikanın müdürlüğünü istedi ve derhal yıllık 300 İngiliz lirası ücretle buraya tayin olundu.

Pamukların en iyi cinsini tanıtmaktaki hüneri son dereceyi bulmuştu. Derin ve akıllıca incelemeleri sayesinde bir libre (543,5 gram) pamuktan her biri 768 metre uzunluğunda 120 masura yerine 300 masura çıkarmağa muvaffak olmuştu.

Bu o kadar önemli bir başarı idi ki bunun sonucu olarak 300 numara iplik, 120 numara iplikten yüzde elli fazla fiyatla satılmağa ve fabrika aldığı siparişlere yetişememeğe başladı. O zaman yıllık ücretini 500 liraya çıkarmakla kalmadılar, safi kazancın dörtte birini de ona bıraktılar. Fakat pek az sonra fabrika sahibinin damadı ile aralarında çıkan bir anlaşmazlıktan dolayı iş anlaşmasını yırtıp, kendisine önem vermek istemiyen insanlarla bütün ilişkilerini keserek o fabrikadan ayrıldı ve derhal eskisine denk başka bir iş buldu. O derece ün kazanmıştı ki istediği fabrikaya girmek hemen hemen elinde idi.

Robert Owen bir taraftan iplik fabrikalarında hayret verici başarılar kazanırken öte taraftan da Manchester'deki Felsefe ve Edebiyat Derneğine girerek durmadan fikir eğitimini yükseltmeğe, yazarlar ve felsefecilerle düşüp kalkmağa, onların tartışmalarına katılmağa karşı büyük bir eğilim gösteriyordu. İşte bu zamanlardadır ki Robert Owen bütün insanlığın içinde bulunduğu iktisat şartlarını iyileştirmeğe yönelmiş bir öncülük istidadı taşıdığını belli etmeğe başladı. İşleri kendisini pek çok geziler yapmağa zorluyordu. 1798 de birgün Glaskov'da bulunduğu sırada oradan 30 mil uzaklıkta olan Lanark'da satılık büyük bir pamuk fabrikasından söz edildiğini duymuştu. Hemen oraya gitti. Bu, bir çay kıyısında mükemmel ve boş bir yerdi. Dört iplik fabrikası ve bir köy vardı. Owen yanında bulunan bir dostuna :

"İşte burası benim bir zamandan beri beslemekte olduğum bir plânı yürürlüğe koymak için en uygun bir yerdir." demişti.

Burayı taksitle ödenmek üzere - Mancerner'deki ortaklarını da ikna ederek - (60.000) İngiliz lirasına satın aldı.

Beslediği proje ne idi?

Biraz önce fennin son buluşlarının, Mull Genny makinesinin, gittikçe gelişen buhar makinelerinin Büyük Britanya'da işçiler arasında büyük bir yoksulluk vücuda getirdiğinden söz etmiştik. Açlık her tarafta hüküm sürüyordu. Çocuklar daha yedi yaşında iken çıraklığa giriyor, iş altında eziliyordu. Gece gündüz sıcak ve sağlığa elverişsiz bir hava içinde çalışan işçilerin genel sağlıkları son derece bozuktu. Aileler kadın, erkek, çoluk çocuk karma karışık bir halde, üst üste denilecek bir surette karanlık kulübelerde oturuyorlardı.

Bu genel yoksulluk genç Owen'e Büyük Britanya'da hüküm süren iktisadî hayatın son derece zararlı ve insanlığa aykırı olduğu kanaatını vermiş olup, bunun değiştirilmesi lüzumunu aydınlara ve yöneticilere duyurmağa ve anlatmağa karar vermişti. Fakat her şeyden önce kendisi insanlığa uygun bir yönetim örneği göstermek lüzumunu duyarak o duygu ile Lanark'ı ele geçirmişti. İşte beslediği proje, Lanark fabrikalarında başka bir sağlık koruma usulü, başka bir eğitim, başka bir toplum düzeni temeli üzerine kurulmuş